

EN İYİ VERGİ SİSTEMİ NEDİR?

Yazan: **Frederic Benham**

Çeviren: **Sadun AREN**

I

Tasarrufların gelir vergisinden muaf tutulup tutulmaması gibi bir mesele, tek başına ve tecrid edilmiş olarak ele alınırsa uygun bir şekilde incelenemez. Çünkü bu mesele diğer bir çok meselelere, ve bilhassa, sermaye artmaları, dağıtılmamış kârlar, kullanıldıkça azalan servet (wasting asset) gelirleri (madenler gibi), bağış ve veraset vergilerine bağlıdır. Bütün bu meselelere cevap verebilmek, birbirleriyle ahenkli olarak cevap verebilmek için, evvelâ, vergicilik bakımından en uygun gelir kavramının ne olduğunun tayin edilmesi lâzımdır. Ben bu makalede böyle iki kavramı ele alacağım. Her ikisi de kesindir ve bütün bu suallere vazih bir cevap vermeği temin edeceklerdir.

Fakat acaba gelir vergisinden başka bir vergi olmamalı mıdır? Eğer böyle düşünüyorsak, böyle düşündüğümüzün sebeplerini göstermeliyiz. Yok eğer, başka vergiler olmasını da istiyorsak, önümüzdeki muhtelif sualleri, yalnız gelirin tarifini yapmak suretiyle, tam olarak cevaplandıramayız. Bu sebepten, her hal ve kârda, daha geniş bir mevzu olan, en iyi vergi sistemi nedir sorusunu tetkik etmeğe mecburuz.

Bu, bir vergi sisteminin diğer bir vergi sisteminden daha iyi olup olmadığının tayininde kullanacağımız, bir kriter bulmak mecburiyetindedir. Bu husustaki bütün kriterler, zarurî olarak, keyfî olacaktırlar. Birisinin doğru ve diğerinin yanlış olduğunu isbat edecek hiç bir yol yoktur. Fakat benim kullanacağım ikisinin okuyucuların ekserisinin tasvibiyle karşılanacağına inanıyorum.

Bu tetkikin gayesi bakımından, Maliye Vekilinin görüşünü hesap harici tutacağım. O, varidatını, tahsili kolay, kaçakçılığı güç ve nisbeten en az huzursuzluk ve muhalefet yaratan bol gelirli vergilerle temin etmek ister. O, bira ve tütün vergileri gibi, halkın alışmış bulunduğu gelir kaynaklarını, hayran olunacak vergiler olarak telâkki eder. Demokrasi prensipleri bakımından bu görüşün en iyi olduğu iddia edilebilir: Halk en az nefret ettiği vergileri ister. Fakat bu, onların bu vergilerin neticelerini tamamiyle görmemelerindedir. Ne olursa olsun, ben, daha zi-

yade, tıpkı serbest ticaret taraftarı olan, fakat eğer halk himaye istiyorsa, buna da razı olan, bir demokrat iktisatçı gibi, “üstün” bir tavır alacak, ve Maliye Vekiline tesir eden mülâhazaları hesaba katmayacağım. Tabiidir ki buna, tatbikatta, gerekli olan ehemmiyet verilmelidir. Fakat bu makale, göz önünde tutulması lâzım gelen ve idarî olmayan mülâhazalarla da ilgilidir. Eğer Maliye Vekili bir sistemle diğeri arasında bir fark gözetmiyorsa, hangi vergi sistemi idealdir? Cevap vermeğe uğraşacağımız sual budur.

Bazı vergiler hususî bazı sosyal maksatlarla konulurlar. Meselâ arazinin büyüklüğüne göre “müterakki” olan, arazi vergisi, büyük arazileri parçalamak için konulmuş olabilir. Bu gibi maksatlar vasıtasız kanunlarla daha tam olarak tahakkuk ettirilebilirler. Eğer vasıtalı metod, yani vergi yolu, en uygun yolsa, bizim bu vergiler hakkındaki görüşümüz, bunlarla elde edilmek istenilen gayeleri ne dereceye kadar tasvip ettiğimize dayanacaktır. Bu gibi vergileri bir tarafa bırakacağım.

Şimdi iki kriterime geliyorum. Her şeyden evvel vergileyen makamın ekonomik durumları aynı olan iki kimsenin aynı miktar, ve zengin olanın fakir olandan daha çok vergi ödemesini temin edebilmesi lâzımdır. Bu, genel olarak haklı addedilir. Bundan başka, vergileyen makam vergileri az veya çok keskin olarak müterakki bir şekilde tanzim edebilmelidir: Zengin bir kimse fakir bir kimseye nazaran servetinin daha büyük bir kısmını verecektir. Bu, bir çok kimseler tarafından arzu edilir. Kısaca “ödeme iktidarı” diyebileceğimiz bu kriteriye göre en iyi vergi sistemi, bu tanzimlerin en büyük bir sıhhatle yapılabileceği ve tatbik edilebileceği sistemdir.

İkinci olarak, vergiler, mükellefi, bir yolu değilse diğeri yolu takip etmeğe sevkeden, objektif şartları değiştirirler. Meselâ bir mal üzerindeki vergi umumiyetle onun fiyatını yükseltir. Ve netice olarak halk o maldan, eğer aynı meblâğı vasıtasız şekilde ödemiş olsalardı (ki, onu şimdi, satın aldıkları malın fiyatına “sarınmış” olarak ödemektedirler) satın alacakları miktardan, daha az satın alırlar. Kısaca “en az fiyat tagayyürü” diyebileceğimiz ikinci kriterimiz, bir vergi sisteminin bu objektif şartları mümkün olduğu kadar az değiştirmesidir.

Şüphesiz ki, mevcut objektif şartların —ki, kısa olsun diye fiyat sistemi diyebiliriz— mükemmel olmaktan çok uzak olduğu ileri sürülerek itiraz edilebilir. Nisbî fiyatlar nisbî sosyal maliyet masraflarını temsil etmelidirler, fakat ekseriya etmezler. Meselâ, fiyat sistemi inhisarlarla (tekeli) bozulmuş olabilir. Bunun cevabı, bu gibi aksaklıkların doğrudan doğruya hareketlerle ortadan kaldırılması lâzım geldiği şeklinde-

dir. Meselâ inhisarlar men veya kontrol edilebilir. Ne olursa olsun, bir de vergilerle hasıl edilen değışikliğin fiyat sistemini daha da berbat etmesi, daha iyi etmesi kadar muhtemeldir. Fakat fiyat sistemi mükemmel bile olsaydı, incelediğimiz meselenin gene de cevaplandırılması lâzımdır. Bu sebepten, bu itirazı, incelememizle ilgisiz olduğundan, bir tarafta bırakacağız.

Eğer bu iki kriteri kabul edersek, mallar üzerindeki vergiler genel olarak fenadır demektir (1). Bunlar, vergilenmiş maddelere karşı nisbeten şiddetli arzu duyanlar aleyhine, bir ayırma yaparlar. Böylece, tütün vergisi, tütün içenler aleyhine bir ayırma yapar. Ayrıca bu vergiler, müstehliklere “fazladan bir yük” te yüklerler. Çünkü müstehlikler, vergilenmiş madde istihlâklerini, eğer bu vergilerin yerine munzam bir gelir vergisi ödemiş olsalardı kısmış olacaklarından, daha çok kısarlar. Burada müstehlikler bir kayba tahammül ederler ki, mukabilinde Devlet hiç bir gelir elde etmez (2).

Bu, yalnız zenginlerin satın aldıkları mallar yahut hizmetler (şampanya yahut muayyen bir meblâğdan yukarı olan otel faturaları gibi) üzerinde olanlar da dahil, bütün bu gibi vergiler için doğrudur. Fakat istihlâk vergileri içinde en çok gelir getirenler, genel olarak, ençok fakirler tarafından istihlâk edilen mallar üzerinde olanlardır. Fakirlerin bu mallara karşı olan talebi, nisbeten gayrı elâstikidir. Böyle vergiler “ödeme iktidarı” kriteri ile doğrudan doğruya çelişme halindedirler: gelir eşitsizliğini arttırırlar. Meselâ Büyük Britanyada düşük ücret alan bir çok işçiler, aşağı yukarı yüksek gelir gurubundakiler kadar tütün ve bira istihlâk ederler. Böylece, kendilerinden önemli miktarda çok kazananlara nisbetle, gelirlerinin daha büyük bir kısmını vergi olarak (her nevi) öderler. Simons’un işaret ettiği gibi (3): “Fakir insanların sigara içebilecekleri veya içmemeleri lâzım geldiğini iddia etmek bana saçma görünmektedir. Hele o vergi, sırf halk böyle bir şey yapmadığı, o malın halkın böyle bir şey yapacağı umulmadığı için vergi mevzuu olarak seçildiği, ve halk böyle bir şey yaparsa hükümetin pek az varidat temin edeceği hakikatleri karşısında, konulmuşsa daha saçmadır. İhtiyaç ve lüks arasındaki ahlâki tefrikle kafası karışmamış olanlar için,

(1) İşaret edilecek bir istisna, sadece yol masraflarını karşıladığı nisbette, petrol ve motörlü vasıta vergileridir: Burada vergi, elde edilen hususi bir menfaat karşılığı olarak ödenen bir fiyat mahiyetindedir.

(2) Bak “The excess burden of indirect taxation” — M. F. W. Joseph. Review of economic studies. Vol. VI. No. 3. Haziran 1929 s. 226.

rindeki bir vergi tip mesleğine gireceklerin sayısını azaltır. Şirketler

(3) Personal Income Taxation Henry C. Simons. s. 39 not.

aşikâr olan hakikat şudur ki, bütün vergileri gibi vergiler, hükümet varidatını aşağı gelir tabakalarından sızdırmak için mevcut olan en mües-sir vasıtaadır.”

Sadece varidat elde etmek gayesiyle, muayyen faaliyetler, yahut organizasyon şekilleri, yahutta servet neveleri üzerine konan vergiler, genel olarak fenadır. Meselâ pencere üzerindeki bir vergi pencere sayı-sını azaltır. Eğer vergilenmemiş olsaydı sahip olacağından daha az pen-cere ile iktifa etmek mecburiyetinde olan bir kimse, aşikâr olarak bir ra-hatsızlığa katlanıyor demektir. Ne kadar çok sayıda pencereden mah-rum olursa, rahatsızlığı okadar çok olur ve Devlet de ondan okadar az pencere vergisi alır. Eğer muayyen bir servet şekli vergilenecek olursa, bu sahaya payılan yatırımlar, her 100 liranın geliri vergilenmemiş ser-vetlerin gelirini vergi miktarı kadar geçinciyedek, azalır. Doktorlar üze-ri üzerindeki bir vergi, bazı işletmelerin, vergi olmadığı takdirde kendileri için faydalı olacağı halde, şirket şekline geçmelerini önler. Evler üzerin-deki bir vergi inşaatı azaltır (1). Bu suretlerle fiat sistemi bozulmuş olur.

Varacağımız netice şu olmalıdır ki, kriterimize uygun olan vergiler - sayfa altı notlarında sözünü etmiş olduğumuz ve elde edilen menfaate karşılık olarak ödenen fiatlara çek benzeyen vergilerden ayrı olarak - herhangi bir ödeme iktidarı index'ine göre şahıslar üzerine konan “vası-tasız” vergilerdir.

Bu index yahut index'ler kombinezonu, objektif ve ölçülebilir olma-lıdır. Olabilirki bir kimse, aynı bir gelirden, diğer bir kimseye nazaran daha çok fayda elde edebilir. Bunu ölçebilesek bile (ki ölçemeyiz), cemi-yetteki yekûn faydayı artırmak için, bu kimseyi daha mı hafif, yoksa aynı bir gelirden diğerlerine nazaran daha fazla fayda elde edebilmesi ödeme iktidarının daha büyük olduğunu gösterir mülâhazasıyla, daha mı ağır olarak vergilememiz lâzım geldiği sarıh bir husus değildir. Tatbi-katta demokratik bir devlet, vatandaşları fayda elde etmek kabiliyetle-rindeki farklılıklardan ötürü, değişik şekillerde vergileyemez; Bütün va-tandaşları, bu hususta müsavi imişler gibi vergilemek mecburiyetinde-dir. Vergi kanunları bütün vatandaşlara tatbik edilmeli ve aynı zaman-da objektif ve ölçülebilir donelere dayanmalıdır.

(1) Binayı işgal edenlerin faydalanacakları ve binanın yıllık kıymetini yıllık vergi miktarınca artıracak şekilde, yalnız (“faydalı”) olarak sarfedilen bina vergi-leri (local rates), hakikatte, arzu edilen bir hizmetin fiatı olup inşaatı azaltmazlar. Fakat fakirlere yardım gibi diğer (“tazyik”) edici maksatlarla sarf edilirse, azal-tırlar.

Bazı yazarlar ima yoluyla veya açıkça ifade ederler ki, yegâne index şahsın geliri olmalıdır. Ve münakaşayı, gelir vergisi bakımından en uygun olan gelir tarifinin ne olduğu hususuna tahsis ederler. Aşağıdaki iki kısımda, başlıca tariflerden ikisini, kriterlerimizin ışığı altında inceleyeceğiz. Daha birçok tarifler vardır. - bilhassa muhtelif memleketlerin gelir vergisi kanunlarındaki tarifler - . Fakat bunlar idari kolaylıklar düşünülerek ve mutavassıt bir hal çaresi olarak varılmış olan tariflerdir. Bunları münakaşa etmeyeceğiz.

II

Profesör Irving Fishor, geçen asrın sonundan beri, muhtelif yazılarında, basit ve vazih bir gelir tarifini şiddetle müdafaa etmiştir (1). Der ki, gelir istihlâk demektir. Bir şahsın istihlâk ettiği bütün şeyler gelirdir. İstihlâk etmediği bir şey de gelir değildir.

Bu görüşe göre, tasarruf vergiden muaf fakat geri çekilen ve harcanan sermaye vergiye tabi olacaktır. Tevzi edilmemiş kârlar vergilenecektir. Kıymet artışları, ancak paraya çevrildikleri ve harcandıkları ölçüde vergileneceklerdir. Madenler gibi kullanıldıkça yıpranan servetlerin gelirleri, oğır harcanmışlarsa vergileneceklerdir. Hibe ve vasiyetler de öyle. Kısacası, Fisher şahsi istihlâk masraflarının, ve yalnız bunların, vergilenmesini ister.

Görüşünü desteklemek için birçok riyazi misaller verir. İki şahıs aynı sermaye ile ve aynı tarihte işe başlarlar. Birisi birçok seneler faizi tasarruf eder, sermayesine ekler ve gelecekteki gelirini artırır; diğeri sermayesini geri çeker ve harcar. Mevcut sisteme göre, birincisi ikincisine nazaran çok daha fazla vergi ödeyecektir. Halbuki her ikisi de aynı sermaye ile başlamışlardır ve bu sebeple, gelecek yıllar içinde, aynı miktar vergi ödemelidirler.

Simons derki (2): "Fisher'in esas görüşü aleyhte olan bir tenkitçiye halâ, gelir vergisi denilen şeyin ancak Fisher'in gelir dediği şey üzerindeki bir vergi olması lâzımdır şeklinde, gözükür." Bu biraz serttir. Fisher'in tarifinin bizim ikinci kriterimizden çıktığı dda edilebilir.

Fisher bugünkü gelir vergilerinin tasarruf aleyhine ve masraf lehine bir ayırma yaptığını iddia eder. J. S. Mill de aynı noktaya işaret etmiştir. Profesör Pigou dahil, birçok iktisatçılar bu fikre iştirak ederler.

(1) Bu husustaki en son yazısı, "Income in Theory and Income Taxation in Practice" adlı makalesidir. *Econometrica*, V, No. 1, ocak 1937

(2) op. cit. s. 226

Mesele şudur: mevcut gelir vergisi sisteminde, tasarruf edilen gelir bir kerre elde edildiği zaman vergilenir, sonra, bu tasarruftan elde edilen gelirler de vergilenir. Fisher'in plânında da aynı şekilde bir çifte vergi olabilir diye cevap vermek mümkündür. Çünkü Fisher'in plânında da, bir kere faiz elde edilip harcandığı zaman vergilenecek, sonra, sermaye de, geri çekildiği ve harcandığı zaman vergilenecektir. Lord Stamp şöyle bir şey yazmıştı: "farzedelimki bir adam 100 lira tasarruf etmiştir. On sene müddetle bu tasarrufundan yılda 5 lira almış ve en sonunda da 100 lirayı harcamıştır. Bu adam 150 lira üzerinden vergi öder: ya mevcut sisteme göre evvelâ 100 lira üzerinden sonra da yıllık taksitler halinde 50 lira üzerinden, yahutta diğer sık olan masraflar üzerindeki vergi-sistemine göre, on sene beşer lira üzerinden ve onuncu sene de 100 lra üzerinden vergi ödeyecektir." (1) Yalnız "enaz fiat tegayyürü" kriterimiz bakımından muhakeme edilirse, bu cevap yanlıştır. Çünkü % 5 faiz haddinden bu günkü 100 lira, 10 sene müddetle yılda 5 er lira ile 10 yıl sonundaki 100 liraya muadildir. Genel bir ifade ile, % r faiz haddinden bugünkü bir 100 lira, herhangi muaynen bir müddet, yılda r lira ile bu müddetin sonundaki 100 liraya muadildir. Bu iki yol aynıdır. Yani pazarda birbirleriyle mübadele edilebilir. Yılda r lira getiren bir bono sahibi, bunu istediği zaman 100 liraya satabilir. Ve aynı şekilde 100 lirası olan bir kimse de yılda r lira getiren bir bono alabilir; bu bonodan, elinde tutmak istediği müddetce, yılda r lira elde eder ve sonra, faiz halâ % r olmak şartıyla, 100 liraya tekrar satabilir. Görülyörki Fisher'in plânında bir çifte vergi yoktur: evvelâ faizleri ve sonunda da 100 lirayı (geri çekilip harcandığı zaman) vergilemek, 100 lirayı başlangıçta vergilemeğe muadildir. Bilahâre onu veya faizlerini artık vergilememek lâzımdır.

Belki Fisher'in yalnız istihlâki vergilemek isteyen plânı için en kandırıcı delil şudur: Farzedelim ki faiz haddi %4 tür. Bir liradan 10 şilin alan bir gelir vergisi 200 lirayı 100 liraya indirir. (2) Tasarruf ve harcamalar bu 100 liradan yapılacaktır. Eğer hepsi tasarruf edilirse, sene sonunda 104 lira olacak, fakat 4 liranın 2 lirası vergi olarak alınacağından, net gelir % 2 olmuş olacaktır. Diğer taraftan % 100 nisbetli bir masraf vergisi olması halinde, şimdi harcanan 200 lira 100 liralık eşya satın alabilecektir. Eğer bir sene müddetle yatırılmış olsaydı, 208 lira olacak ve 108 liralık mal satın alabilecekti. Fisher'in vergisinde faiz

(1) Fundamental Principles of Taxation. 1936. Ed. s. 60

(2) Bir İngiliz lirası 20 şilindir. (Çeviren)

haddi değişmemiş halbuki liradan 10 şilin alan şimdiki gelir vergisi ile yarıya indirilmiş oluyor.

Buna karşı, genel olarak fiat sisteminin ve özel olarak da faiz haddinin mükemmel olmadıkları ileri sürülebilir. Bu iddiaya evvelce cevap vermiş bulunuyoruz: eğer fiat sistemi kusurluysa vasitasız tedbirlerle düzeltilmelidir. Bu itirazı yapanlar, muhtemel olarak, insanlara yatırım yapmaları için çok az bir menfaat gösterilmiş olduğuna inananlardır. Fakat mevcut vergi sistemimiz bu menfaati daha da azaltmaktadır. Çünkü 1 liradan 10 şilin alan gelir vergisi sermaye kârını (ister ödünç olsun ister olmasın) yarıya indirmektedir. Bu, Fisher'in plânında bertaraf edilmiştir.

Şimdi, ödeme iktidarına yani ilk kriterimize dönelim. Fisher'in görüşünün dayandığı faraziyeye göre, iktisadî faaliyetlerin tek gayesi istihlâktir. Ve bir kimse iş veya yatırımının meyvalarından, ancak onları istihlâk ettiği zaman faydalanır. Fakat bu böyle değildir. Servet sahibi olmak kudret, istiklâl, emniyet ve itibar temin eder. Son derece az harcayan Amerikalı milyoner Hetty Green'in yalnız masrafları üzerinden vergiye tabi tutulması teklifini saçma bulanlar haklıdır. Lord Stamp'ın derin pratik zekâsı, onu, elinde servet bulduran bir adamın ekonomik durumunun, aynı miktarı harcayan, fakat hiçbir serveti olmayan diğer bir adaminkinden daha iyi olmadığı şeklindeki teklifi kabul etmesine mani olmuştur. Bir kimsenin ekonomik durumu ve binaenaleyh ödeme iktidarı, istihlâkine olduğu kadar servet miktarına da dayanır. Birinci kriterimiz bakımından muhakeme edilirse, Fisher'in tarifi kiyafetsizdir.

Yalnız istihlâkin vergilenmesinin, eğer vergiyi müterakki yapmak istiyorsak, idari müşkülâtı muazzam olacaktır. Eğer gelirler müsaviye yakın olsalardı, verginin müterakki olmasına lüzum kalmaz ve umumi bir muamele vergisi, (sales tax) mevcut gelir vergisi yerine ikame edilebilirdi. Bu takdirde istihlâk mallarının müstehliklere nihai satışları vergilenmeli - aksi takdirde Fisher'in bertaraf etmek istediği şeyin daha şiddetlenmiş bir hali hasıl olur - (1) ve hepsi aynı nisbette vergilenmelidir.

(1) Bütün satışların vergilenmesi çok fenadır. Normal olarak faydalı olmayan bir entegrasyona sebep olabilir. Böylece işletmeler, birbirini takip eden muameleleri aynı işletme içinde yapmak suretiyle vergiden kaçabilirler. Hem ve mutavassıt maddeler nihai şekillerini almadan evvel birçok defalar el değiştirmişlerse, Verginin "yağılmasına" sebep olur. Ve hem makineler gibi istihsal mallarını hem de onların mahsullerini vergiler ki, bu Fisher'in önlemek istediği şeydir.

Fisher'in teklifini çok sempatik bulan profesör Pigou, tasarrufların vergilenebilir gelire ithal edilmemesinin, maksadı tahakkuk ettirebileceğini, fakat tatbikinin gayri kabil olduğunu söyler. "Namuslu olmayan vatandaşlar, bir sene tasarruf eder, böylece vergiden kaçarlar, ve diğer sene bunları gizlice satıp harcarlar" (2). Profesör Fisher'in kendisi bu gibi güçlüklerin yenilebileceğine kanidir.

III

Şahsi gelire rakip olan kavram kıymet artmasıdır. Bir şahsın muayyen bir devre içindeki geliri, bu devre içinde elde ettiklerinden işletme masrafları çıktıktan sonra geri kalan kısım. Bu kimse elde ettiklerinin hepsini istihlâk edebileceği gibi, bir kısmını istihlâk ve geri kalanı da tasarruf edebilir.

Fakat Büyük Britanya (ve bir çok diğer memleketlerin) gelir vergisi kanunlarına göre, elde edilen bütün paralar gelir sayılmaz. Hibeler ve veraset yolu ile elde edilen meblâğlar dahil edilmezler. Mamafih, bazı memleketlerde bunların hususi vergilere tabi tutulması gibi bir karışıklık vardır. Kıymet artmaları da dahil değildir.

Bu son noktayı inceleyelim. Farzedelim ki benim servetimin sene başındaki piyasa kıymeti 10.000 liradır ve bu, sene sonunda 15.000 liraya yükselmiştir. Şüphesiz ki benim bu yıl içindeki zenginliğim, elde etmiş ve harcamış olacağım birkaç yüz lira ile ölçülemez. Benim sene sonundaki iktisadî durumumdaki değişikliği ölçmek ve diğer bir şahsinkiyle mukayese etmek için 5.000 liranın da hesaba katılması lâzımdır; Çünkü eğer isteseydim bu 5.000 lirayı paraya çevirip harcar ve gene de sene başındaki servetime sahip olmakta devam edebilirdim.

Eğer bu kabul edilirse, sermaye kayıplarının da tarh edilmesi icap eder. Eğer ben seneye 15.000 liralık bir servetle başlar ve sene sonunda bu 10.000 liraya düşerse, daha fena bir durumdayım demektir. O sene için gelirim menfidir. Miktarı da, elde etmiş ve harcamış olduğum birkaç yüz lira, eksi 5.000 liradır.

(2) A. Study in Public Finance, s. 140. Mevcut sistemde tasarrufların muaf tutulması, tasarruf aleyhindeki ayırmayı bertaraf etmekten daha ileri gider. Tasarruf lehine bir ayırma yapar. Çünkü tasarruflar, muaf oldukları için, ne yapıldıkları sırada vergilenebilecek, ne de sermaye geri çekilip harcandığı zaman. Çünkü istihlâk için geri çekilen sermaye, mevcut sisteme göre, vergilenebilir bir gelir sayılmamaktadır. Böylece sadece sermayenin faizi gelir vergisine tâbidir. Sermayenin kendisi hiçbir zaman tâbi değildir.

Bu sebepten bazı iktisatçılar, bir kimsenin muayyen bir devre içindeki gelirinin, "devre sonundaki serveti eksi devre başındaki serveti artı devre içindeki istihlâkından ibaret olduğunu" iddia ederler. Bu iktisatçılar arasında, Şikago Üniversitesinden Henry C. Simons da vardır. 1938 de basılmış olan *Personel Income Taxation* adlı eseri, maliye teorisi hakkında pek az olan, birinci sınıf eserlerden biridir. Bu eser, memleketimizde, şimdiye kadar görmüş olduğundan çok daha fazla bir alâkaya lâyıktır. Mamafih Simons'un ana fikrine iştirak etmemekteyim. Bunu büyük bir çekingenlikle söylüyorum. Ona göre: "vergilenebilir gelir, ferdin zenginliğinin bir nevi ölçüsüdür - yahut, Profesör Haig'in kelimeleriyle, bir kimsenin iki zaman arasındaki iktisadî kudretinin artışıdır (Eğer istihlâk maksadiyle sarfedilen kudret de dahil edilirse)" (1).

Simons ve bu tarifi diğer taraftarlarının istedikleri en önemli değişiklik, sermaye artışı (kıymet artışı) vergisidir. Halen bu artışlar, tam olmayan bir şekilde, yalnız Birleşik Devletlerde vergilenmekte fakat başka yerlerde vergilenmemektedir. Büyük Britanya'da biz, hâlâ, 1920 Kiraliyet Gelir Vergisi Komisyonunun tavsiyelerine sarılmış bulunuyoruz: "... Yatırımların mutad değişmelerinden doğan kârlar, normal olarak, verginin şümülü dışında kalmalı ve fakat muntazam bir kâr menbaı teşkil ederlerse o zaman vergilenmelidirler." Halen memleketimizde en yüksek gelir dilimi lirada 19 şilin 6 peni ödemektedir. Bu sebepten çok zengin bir kimse için 6 penilik bir sermaye artışı 1 liralık gelir artışına muadildir (2). Bu sebepten, surtax'ın yüksek nisbetlerine tâbi olan bir zengin için, elindeki gelir getiren servetleri satıp, onların yerine bir kaç senede kıymetleri önemli şekilde artacak fakat halen hiçbir şey getirmeyen senetler (çünkü bunlar düşman işgali altındaki memleketlerdedir) satın almak daha kârlıdır. Kıymetleri artınca bunları satabilecek ve sermayesinin artışı üzerinden de hiçbir vergi ödemiyecektir.

Bununla beraber bu gelir tarifini, iki kriterimizi tatbik ettiğimiz zaman, reddetmek mecburiyetindeyiz. Birincisi bakımından muhakeme edilirse Fisher'inkine üstündür. Çünkü servete de istihlâke olduğu kadar önem vermektedir. Fakat her ikisine de kâfi miktarda önem vermediği için kusurludur. Sadece bir insanın muayyen bir devre içinde iktisadî durumundaki **değişiklikleri** ölçmektedir. Halbuki bir insanın ödeme ikti-

(1) Simons. op. cit. s. 206.

(2) Çünkü bir liralık bir gelirden, vergiler çıktıktan sonra, kendisine 6 peni kalmaktadır. (1 şilin 12 penidir) Bu sebepten gelirinin 1 lira artması ile servetinin 6 peni artması kendisi için müsavidir. (Çeviren)

darı iktisadî durumunun küllüne dayanır. Yoksa yalnız bu durum içindeki değişikliklere değil. Farzedelim ki iki insan bir sene içinde aynı miktar istihlâkte bulunmaktadırlar. Fakat birisinin önemli miktarda serveti (ki kıymeti değişmemiştir) vardır ve diğerinin yoktur. Tabii olarak birincisi diğerinden daha çok vergi ödemelidir. Servetin yekûnunu hesaba katmağa mecburuz.

Diğer bir müşkülât, genel fiyat seviyesinde veya faiz haddindeki bir değişikliğin, bu tarifle halledilemez bir problem arzetmesidir. Meselâ servet kıymetlerindeki önemli bir düşüş, birçok mükelleflerin gelirlerini bu tarife göre menfi yapar. Halbuki servetlerin fizik mahiyeti ve getirmekte oldukları gelir değişmiş olarak durmaktadır.

İkinci kriterimiz ne âlemdir? Bu plân, Fisher'in sansüründen. şimdiki sistemden daha kolay geçemez. Çünkü tasarruflar bir kere ilâve servet şeklinde görünür görünmez vergilenecek, sonra da, bunlardan elde edilen gelir harcandığı zaman vergilenecektir. Daha riskli ve spekülâtif yatırımlar azaltılmış olacaktır. Çünkü eğer bütün artışlar vergilenebilir gelire dahil edilmişse, sermaye artışları elde etmek için çok az bir teşvik var demektir.

Şuna dikkat edilmelidir ki, bizim reddetmiş olduğumuz bu gelir tarifi, yazımızın başında sözünü etmiş olduğumuz meselede iyi bir kılavuzluk yapacaktır. Dağıtılmamış gelirler, bu hüviyetleriyle, vergilenmeyecek, fakat artmış olan hisse kıymetlerini aksettirdikleri nisbette, hisselerin sahibi olanlar, kıymet artmaları üzerinden vergileneceklerdir. Kullanıldıkça azalan servetlerin kıymet kayıpları, hisse senetlerinin kıymetten düşmeleri şeklinde tezahür ettikçe, hisse sahipleri bunu bir sermaye kaybı sayacaklardır. Kısmen sermayenin verimini temsil eden dividanları istihlâk ettikçe de bunlar üzerindeki bir istihlâk vergisi ödeyeceklerdir. Hibe veya veraset suretiyle elde edilmiş olan meblâğlar, lehtarın elindeyken, ister istihlâk edilmiş, ister edilmemiş olsunlar, vergileneceklerdir. Çünkü yekûn serveti artırırlar.

Profesör Simons, teorik olarak en iyi zannettiği gelir tarifinin şiddetli bir şekilde tatbikini teklif etmemektedir. İdarî zorlukları tamamıyla müdriktir. Gerçekten kıymet artmalarının bile "paraya çevrilmedikçe" vergilenmemesi lâzım geldiği fikrindedir. Kitabının geniş bir kısmı, halihazır Amerikan vergi sistemindeki kusurların, kendisine pratik olarak en uygun görünen, fakat teorik idealinden bir hayli uzak olan yollarla, tashihi için yapılmış tekliflerle ilgilidir.

IV

İncelememiz bizi, yalnız gelirin ödeme iktidarının yeter bir ölçüsü olmadığı neticesine götürmüş bulunuyor. Aynı zamanda serveti de hesaba katmalıyız:

Acaba ideal vergi sistemi, biri gelir, diğeri de servet üzerinde olan iki (şahıs) vergisinden mi ibarettir? Gelir üzerindeki vergi Fisher'in tarif ettiği gelir üzerinde olmalıdır. Bu bir istihlâk vergisidir. Fakat vergiyi mü terakki yapmak ve muafiyetler (meselâ çocuk muafiyetleri) koyabilmek için şeklen bir gelir vergisi (muamele vergisi değil) olmalıdır. Fisher, sözünü ettiğimiz makalesinde, mükellefler tarafından doldurulacak bir beyanname taslağı verir. Ona göre bu beyannameler, gelir vergisinin istihlâk üzerine yükletilmesini mümkün kılacaktır. Servet vergisi, servet sahibi olmanın, gelir elde etmekten başka, bütün faydalarını şumulü içine alacaktır. Servetten elde edilen gelir, harcandığı ölçüde, gelir - (yahut istihlâk vergisi) tarafından vergilenir. Servetler üzerindeki bu vergi nisbeten hafif olmalıdır. Farzedelim ki, 100 liralık bir ilâve servet yılda 3 lira getirmekte ve bu da harcanmaktadır. Bu 3 liranın yarısı veya daha fazlası - mükellefin yıllık istihlâki ne kadar çoksa vergisi de o kadar çoktur - gelir vergisi olarak ödenir. Eğer bu ilâve 100 lira üzerinden bir de % 1,5 gibi bir "servet vergisi" ödenirse, gelir sıfır veya menfi olur. Gelir vergisi, surtax ve veraset vergilerimiz bir arada olarak, hattâ harpten evvel de, böyle bir netice hâsıl ederlerdi. Büyük bir şahsî "servetin" ödemek mecburiyetinde olduğu vergiler (veraset vergileri de dahil) gelirini aşmakta ve bir kısmının, vergiyi ödemek için, derhal veya biraz sonra, satılmak mecburiyeti hasıl olurdu. Servetler fertler arasında daha az gayri - adil olarak dağıtmaya başlamıştı. Yüksek harp vergileri bu olayı daha da hızlandırmaktadır. Ve yıllık bir servet vergisinin yatırımları, veraset vergisinden daha çok azaltması muhtemeldir. Servet vergisinin vasatî nisbetinin % 1 den daha fazla olarak tesbit edilmesinin akıllıca bir şey olduğundan şüphe ederim.

Şüphesiz ki daha birçok incelikler nazarı itibare alınabilir. Hususiyle boş - vakit hesaba katılabilir. Aynı servet ve aynı gelire sahip olan iki insandan, daha çok boş - vakti olanın iktisadî durumu daha iyidir. Eğer çalışmayı tercih ederse, daha çok gelir elde edebileceği iddia edilebilir. Ve bna dayanılarak, boş - vaktin istihlâk mallarına dahil edilmesi ve vergiye tâbi tutulması istenebilir. Fakat bu gibi inceliklerin dışında olarak, bu iki vergi, beraberce, ilk kriterimize, ödeme iktidarına, tamamıyla uygundur.

İkinci kriterimize dönüyoruz. "Gelir vergisi" bir istihlâk vergisi şekline sokularak, tasarruf ile harcama arasındaki ayırma önlenmiş bulunmaktadır (1). Fakat maalesef diğer ayırmalar bâkidir.

Bunların en önemlisi, muvaffak oldukları zaman büyük gelirler sağlayan, riskli yatırımlar aleyhindeki ayırmadır. Muayyen bir meblâğı bu şekilde yatıran bir insan, aynı meblâğı sanat eserleri almakta kullanan veya banka kasalarında âtil olarak tutan diğer bir insandan daha çok vergi ödemek mecburiyetindedir. İkinci kriterimiz riskli veya spekülâtif yatırımların ne teşvik, ne de ürkütülmesini icabettirmez. Kriterimiz, servetlerin bir şekilde değil de, diğer bir şekilde - meselâ, Devlet tahvilleri şeklinde değil de endüstri hisseleri şeklinde - tutulmasının objektif sebeplerinin vergi ile değiştirilmemesini âmirdir. Acaba bu kriter nasıl tatmin edilebilir? Yalnız, bir şahsın muayyen bir zamandaki servetini alıp: "Bunu sizin servetiniz telâkki edeceğiz. Bununla ne yaparsanız yapın, size ne getirirse getirsin, vergiyi - "servet vergisi" - her yıl bunun üzerinden ödiyeceksiniz" demek suretiyle.

Bu pek pratik değildir. Hele bir şahsın kazanma kabiliyeti için aynı şeyi yapmak daha da az pratiktir: Bu takdirde şöyle diyeceğiz, "Sizin yıllık kazanma kabiliyetiniz 1000 liradır. Fiilen ne kadar çok veya ne kadar az kazanırsanız, kazanmanızın, bunun üzerinden vergileneceksiniz." Fakat bunu yapmamamız, kazançlar üzerindeki yüksek *marjinal* vergi nisbetlerinin teşebbüs zevkinin ciddî şekilde azaltılması demektir (2).

Acaba bu yol niçin pratik değildir? Bu husus Fisher tipinde bir mîsâle en iyi şekilde gösterilebilir. (Mamafih Profesör Fisher'in kendisi, genel olarak, bütün yatırımların aynı miktarda faiz veya kâr getirdiğini farzeder). Farzedelim ki iki kardeş vardır ve her ikisi de 10.000 er lira ile işe başlamışlardır. Birisi riske girer, şansı tutar ve serveti çok daha büyür. Diğer de riske girer, fakat şansı tutmaz ve servetinin çoğunu kaybeder. Birçok kimseler bu iki kardeşi müteakip yıllarda, aynı şekilde vergilemeyi çok adaletsizlik telâkki ederler. (Halbuki bu, birisinin tasarruf ederek sermayesini artırması ve diğerinin geri çekip harcaması halinde, Prof. Fisher'in ileri sürmüş olduğu şeydir. Sadece ikinci kriterimiz bakımından muhakeme edilirse, Prof. Fisher iki kardeşin ödeyecekleri bütün müstakbel vergilerin, hali hazırdaki iskonto edilmiş kıymetlerinin, mü-

(1) Mamafih teklif edilen servet vergisi, tasarruf aleyhine küçük bir ayırma yapar.

(2) Çok iyi yazılmış olan şu makaleye bakın: Economic incentive in war time', F. W. Paish, *Economica*, Ağustos 1941.

savi olması lâzım geldiğini iddia eder. Çünkü ikisi de aynı sermaye ile başlamışlardır).

Şimdi mesele tamamiyle meydana çıkmış bulunuyor, Eğer, ödeme iktidarına göre vergilersek, istikbaldeki ödeme iktidarını artıracak olan bütün faaliyetler aleyhine olarak ayırma yapmak mecburiyetinde kalırız; mamafih biz bu iki kriteri keyfi olarak seçmedik. "Vergi prensipleri" ni incelemiş olan ekseri yazarların kafasında bunların ikisi de vardır. Bu, bütün mu incelemelerin niçin az çok neticesiz ve gayri tatminkâr olduklarını geniş ölçüde izah eder. Hattâ nazariyattaki ideal vergi sistemi bile bu iki kriterin ortalamasında olmak zorundadır. Tatbikatta, idarî güçlükleri, maliye bakanının noktai nazarını da hesaba katmak mecburiyetindeyiz.

V.

Şüphesiz ki bu kötümser netice mevcut vergi sistemimizin en iyi olduğu mânasına gelmez. Birçok ıslahat teklif edilebilir. Ben sadece üç tanesi ile iktifa edeceğim:

1 - Kazanılmamış (servet) gelirleri üzerindeki halihazır gelir vergisi kaldırılmalı ve yerine şahsın servet yekûnu üzerinden müterakki yıllık bir vergi konulmalıdır. Şimdiki gelir vergisi kötü bir vergidir. Teşebbüs ve rizikoyu - göze - alma aleyhine bir ayırma yapar. Servetlerini emin tahvillere yatıran yahut biriktiren yahut da onlardan, tablolar, mobilya, mücevherat ve benzer dayanıklı mallar satın alarak, doğrudan doğruya istifade edenlerin lehinde işler. (Yerinde olarak) müterakki olduğuna göre, Devlet, eğer teşebbüs muvaffak olursa daha büyük nispette bir dilim alacağından, rizikoyu göze almağı adeta cezalandırır. Bundan başka, devrî buhranlara bilhassa mâruz olan endüstri kollarına yapılmış olan yatırımların, kısa zamanda büyük değişmelere uğrayan, gelirleri aleyhine bir ayırma yapar. Evvelce de göstermiş olduğumuz gibi, her iki kriterimizi de tam olarak tatmin etmek mümkün değildir. Fakat bir servet vergisi, bunların her ikisini de kazanılmamış gelirden alınan şimdiki vergiden daha büyük ölçüde tatmin eder.

Eğer böyle bir vergi kabul edilirse servetler, müstakbel gelirleri kapitalize edilerek değil de, fizikî varlıklar olarak kıymetlendirilmeğe çalışılmalıdır. Eğer evvelki yol takip edilirse, hakikatte, kazanılmamış gelirler üzerindeki şimdiki vergi muhafaza edilmiş olur. Böyle bir plânın idarî güçlükleri büyük olacaktır. Fakat fikrimce bunları yenmeğe uğraşmak değer.

2 - Prof. Simons'un kitabının tesiri altında o kadar çok kaldım ki, kıymet artmalarının, bu hüviyetleri ile, tamamiyle vergiden kaçmalarına müsaade edilmesini hoş göremeyeceğim. "Havadan gelmiş" sayılabilecek olan çok bâriz kıymet artmaları üzerine vergi konulmasını isterim. Fakat aynı şekildeki kıymet azalmaları telâfi edilmemelidir. Meselâ, eğer servetler üç senede iki misli kıymetlenirlerse, bu, havadan gelmiş bir kazanç telâkki edilebilir. Zamanımız, Hazine bakımından, muayyen bir muafiyet haddinin üstündeki, kıymet artmalarının vergilenmeğe başlanması için bilhassa müsait görünmektedir. Çünkü birçok servetlerin kıymetleri harp ve üstün kazanç vergileri yüzünden düşmüş olduğundan, harbi kazandığımız zaman yükselmeleri çok muhtemeldir.

3 - Son olarak, mevcut veraset vergileri lâğvedilip yerlerine mirasçılar, tevarüs edenler, üzerine konulacak bir vergi ikame edilmelidir. Böyle bir vergi, mirasçının, mirası da ihtiva eden, yekûn - servetine göre müterakki olmalıdır. Şimdiki sistem ödeme iktidarı prensipi ile bağdaşamamaktadır. Vergi, terekenin miktarına göre müterakkidir. Bu sebepten, küçük bir terekenin bütününe tevarüs eden zengin bir kimse, vergiler ödendikten sonra, büyük bir terekenin küçük bir kısmını teşkil eden aynı miktardaki gayrisâfi bir parçasına tevarüs eden fakir bir kimseden, daha çok şey elde eder.

(Bu makale *Economica* dergisinde çıkmıştı; 1942, Mayıs, c. IX (yeni seri) No. 34, ss. 115 - 126)